

BIEKORF - WESTVLAAMS ARCHIEF

DAT IS EEN LEES- EN LEERBLAD VOOR ALLE VERSTANDIGE
VLAMINGEN GESTICHT DOOR GUIDO GEZELLE IN 1890

67e Jaar

3-4

Lente- en Grasmaand 1966

MARKTGELD VOOR STEDELIJKE HOSPITALEN IN VLAANDEREN

1200 - 1849

De twee oude ijzeren lepels die in het O.-L.-Vrouwhospitaal te Aalst bewaard worden zijn de archeologische getuigen van een eeuwenlange lepelhistorie. Het hospitaal bezat als bron van inkomsten het *zg. lepelrecht* op al het graan dat ter markt of ter halle werd gebracht, of in schepen of huizen geleverd werd. Uit elke zak mocht het hospitaal een lepel scheppen. En heeft die lepel geschept op al de markten van Aalst, van vóór de Sporenslag tot in de volle Franse tijd. De scheplepel werd gehanteerd door een aangesteld man of een « knape », die meer dan eens voor allerlei werd uitgemaakt.

Die lepel was eigenlijk de lepel van de assyse (accijns), een heerlijk recht dat in de handen van de gemeente was gekomen. Sommige gemeenten lieten die lepel geheel of gedeeltelijk naar hun hospitalen overgaan, tot onderhoud van arme passanten en zieken. Andere gemeenten hebben dit lepelrecht steeds voor eigen rekening gehouden; zo heeft o.m. onze oude bisschopsstad Doornik haar « *droit du bacinet* » aan niemand afgestaan, en ook Namen en Hoei lieten hun « *droit de la lousse* » niet naar hun hospitalen overgaan (1).

De uitoefening van dit lepelrecht heeft uiteraard heel wat betwistingen uitgelokt en dan ook (gelukkig voor de geschiedschrijving!) een eerbiedwaardig aantal dossiers nagelaten van processen voor de schepenbank, voor de Raad van Vlaanderen en zelfs voor de Grote Raad. Genoeg om een licentiaatscriptie te stofferen. Genoeg ook om een speciale rechtstaal te ontwikkelen waarin de meestal zeer

(1) E. Gailliard, Keure van Hezebroek V 129-130. — R. van der Made, Le Grand Hôpital de Huy, Leuven 1960.

krachtdadig procederende Mevrouw van het hospitaal er op staat onverminderd « haer lepelrecht te hebbene » en van geen toegeving wil horen daar « tgodshuus zoude al zijnen lepel verliesene ». Terwijl de tegenpartij, de nering der korenbijters, staande houdt dat het graan reeds « verlepelt hadde geweest ter plaetsen ». En de Raad komt dan in dezelfde juridische tongval besluiten « dat elkeen zal geven den voorseiden hospitale haren lepel » (2).

Naast de typische lepel van enkele gemeenten verschijnen andere marktgeden die met de graanmaat samenhangen, hoewel niet in lepelmaat uitgedrukt. Het recht is een « greep » uit de zak, een « handvol graan of meel ». Ofwel eenvoudig het « recht van de graanmaat » dat als een taks op de markt wordt geheven.

Hoe verschillend ook onder elkaar, de « stedelijke » inkomsten van het hospitaal hangen steeds samen met markt, handel en maat. Drie steden, Brugge, Damme en Gent, besteden de wijnmaat uit aan hun hospitalen. Ook de lijnwaadmaat wordt eens genoemd. Een aantal steden laten het huurgeld van hun marktkramen toekomen aan hun hospitaal.

Minder gewoon is ten slotte de toekenning van het marktgeld van eieren, fruit, noten, zout, brandhout, kolen en zelfs van glazen : steeds onder vorm van een vastgestelde voorheffing op aangevoerde marktwaren.

De volgende lijst biedt een voorlopig overzicht, beperkt tot Oud-Vlaanderen. — De term « marktgeld » gebruiken we hier met de ruime betekenis : inkomsten in verband met markt, handel en maat.

AALST

O.-L.-Vrouwshospitaal. Ontstaan 1236. — In 1242 liet de gemeente haar rechten op het Koornhuis (« *omne jus quod habuimus in domo qua bladinum venditur vel vendi debet apud Alost* ») overgaan aan het hospitaal, met inbegrip van het daarmee verbonden « lepelrecht », d.i. de heffing van een lepel graan op elke zak Aalsterse maat. Het recht werd, na betwistingen, in 1439 uitgebreid op alle granen, ook op mout en lijnzaad. In 1459-1508 hangen steeds processen tussen hospitaal en kooplieden ; zie de inleiding. Het lepel-

(2) De Potter, Gesch. van Aalst III 64-65, 70-75 (Gent 1875).

recht wordt nog uitgebreid in 1540: het hospitaal mag voortaan werken met een nieuwe multilaterale lepel « houdende de rechte helft van haerlieder ouder lepel, insgelijcx een oft twee ander lepelkins van vierendeel ende half vierendeel », om aldus ook op fracties van een zak het recht te heffen. Mevrouw gaat nog verder en eist de toepassing van haar lepel ook op graan dat alleen in transitio in de stad komt, tot grote schade van de plaatselijke graanhandel. Een decreet van Maria-Theresia van 22 mei 1761 heeft dan het « magasinieren » van de granen geregeld.

Het hospitaal wist zijn lepelrecht te bewaren onder de Franse Republiek en tot onder Bonaparte: eerst in 1803 is de lepel van de graanmarkt van Aalst verdwenen.

Kan. Lavaut bezat in 1875 een zeer oude marktlepel, die in 1596 een laatste (gedateerde) herstelling had ondergaan. De twee boven genoemde lepels zijn van jongere datum (3).

AXEL

Ridder Olivier, heer van Axel, sticht in februari 1253 een kapelanij in het hospitaal van zijn stad en geeft aan de zusters van het hospitaal als leenbezit, gesteld op heel de markt van Axel: « *maniplum frumenti scilicet: de handgrepe van den koren* ». Een schenking die door vier schepenen wordt goedgekeurd (4).

BRUGGE

St.-Janshospitaal. Ontstaan vóór 1188.

1. *De vergierroede*, d.i. het officie van het meten en peilen van wijn in het vat. Een broeder van het hospitaal was vergierder, al. gaugierder, d.i. officiële wijnmeter en -peiler.

Dit stedelijk officie werd bij het einde van de 13e eeuw aan het hospitaal overgedragen. De opbrengst weerspiegelt de belangrijkheid van de wijnhandel te Brugge. De rekening van 1446 noteert onder de ontvangsten: « Van Broeder Diederic Bursse, ontfanghere vander vergierroede, van eenen jaere endende tsondaechs voor meye, alzoot bi weken gherekent ende bewyst es den vooghden, ontfaen 351 pond

(3) De Potter, *Gesch. Aalst III* t.a.p.

(4) Getuigenis van pastoor Stalin ca. 1450; medegedeeld in *Jaarboek Oudh. Kring Vier Ambachten 1939-40*, p. 57-58.

8 scel. » (Rek. f. 48). De opbrengst lag in 1565 met 128 lb. par. belangrijk lager. (Rek. 1565, f. 94^v).

2. *Het officie van de ijking* (officie vanden ykerscepe). Omvatte de ijking van maten, schalen en gewichten, en de daarmee verbonden taksen. Dit officie werd door de stad aan het hospitaal afgestaan op 4 aug. 1470, en teruggekocht in 1536; voor die terugkoop betaalde de stad een jaarlijkse rente van 12 pond gr. (144 pond par.), die na 1536 jaarlijks in de hospitaalrekening voorkomt (5).

— Het zeer oude godshuis van de Potterie heeft nooit enig marktgeld noch een officie van de stad gekregen.

DAMME

St.-Janshospitaal. Onstaan vóór 1249.

Had reeds in de 14e eeuw (en vroeger?) het recht van de vergierroede, zoals het Brugse hospitaal. De koper van een stuk wijn betaalde een engelse penning aan de broedervergierder. Terugschenking van het recht in 1397; bevestiging « ten eeuwighen daghe » in 1479. Opgeheven in 1566 (6).

DIKSMUIDE

St.-Janshospitaal.

Dit hospitaal (datum van stichting onzeker) wordt genoemd in 1538. Bevatte de bergplaats voor de kramen die op markt- en foordagen uitgezet werden. Het staangeld ervan ging voor de helft naar de parochiekerk en voor de helft naar het hospitaal (7).

GENT

I. *Het Lazarusgasthuis* (O.L.V. ter Lazarijen).

Deze stedelijke leprozerij (ontstaan in de 12e eeuw) was rijkelijk met marktgeld begiftigd.

1. Het *lepelrecht* op de zeer belangrijke Koornmarkt,

(5) Over de vergierroede: La Flandre X, 1879, 87-100. Over het officie van de ijking: Inv. de Bruges VI 14-16. — De aangehaalde rekeningen in het archief van het Hospitaal.

(6) J. Opdedrinck, Het St.-Janshospitaal te Damme 44-45 (Brugge 1951).

(7) R. Pieters, Gesch. van Dixmude 234 (Diksmuide 1885).

vanaf ca. 1280. Bedroeg drie lepels per mudde uit elke zak tarwe, rogge, haver, rond of plat zaad. Ook hier, zoals te Aalst, gaf dit recht aanleiding tot openlijk verzet en processen, o.m. in 1566 en 1588, toen de broeders na « eene groote roere... wederomme creghen de cleppe ende lepele ». De broeders van het Rijke Gasthuis (dat inmiddels een weeshuis geworden was) wisten ook hier het lepelrecht tot in Napoleons tijd (1804) in handen te houden.

2. Het *strekerecht*, d.i. al wat bij het effenstrijken van de gevulde maat, met de strekel of strijkstok, eruit viel. De graanmeters van Gent droegen een graanmaat met « strekele » in hun blazoen. (Museum Bijloke).

3. Het exclusieve recht om « te doen maecken ende branden » al de maten die te Gent in de winkel en op de markt gebruikt werden.

4. De koolmaat, d.i. een recht bij het meten van de ingevoerde (vreemde) houtskool (8).

II. *Het St.-Janshospitaal* (Godshuis St.-Jan-ten-Dullen).

Ook dit stedelijk godshuis voor krankzinnige en zieke poorters (gesticht in de 12e eeuw) had belangrijke inkomsten uit marktrechten. In de 15e eeuw (en vroeger?) werden die rechten door het hospitaal jaarlijks in pacht uitgegeven.

1. Het « *recht van den speye* », vanaf ca. 1300. Betrof het recht « vanden plancken te treckene » van drie spuien: St.-Baafstede, Ketelpoort en te Sticheleers. Bevestigd bij schepenakte 29 juli 1323.

2. Het recht van « *de staken van der veemarct* », toegekend in 1313. De prestatie van het hospitaal bestond in « de markt te onderhouden en de staken te leveren ».

3. De *lijnwaadelle* op de Vrijdagmarkt, d.i. het meetrecht van al het te koop geboden lijnwaad. Werd verpacht tegen 72 pond par. (1446), 84 pond (1479), 360 pond (1560). De Broeders verkregen het meetrecht op St.-Baafstede in 1488; hun pogingen in 1437 om hun meetrecht uit te breiden op de Madelenemarkt van St.-Pieters werden door de abt verijdeld.

4. De *zoutmaat*; bedroeg een taks op het zout aangevoerd per wagen of per schip.

(8) De Potter, Gent van den oudsten tijd... VIII 436-437. — Ch. Diecix, *Mémoires sur la ville de Gand* I 579 (Gent 1814).

5. De *wijnroede*, d.i. het vergieren van de stukken wijn bij de invoer, zoals te Brugge en te Damme.

6. Het recht van de *ijking* : een latere toekenning. Betrof het branden (merken) van de maten voor de verkoop van natte waren en het ijken van de Gentse vaartuigen.

Om de schulden van het hospitaal te bestrijden lieten de schepenen — die zoals elders voogden en beheerders van het gesticht waren — in 1614 de rechten op wijn en linnen en op de *ijking* verdubbelen (9).

IEPER

I. *O.L. Vrouwgasthuis.*

Stedelijk hospitaal, op de oostzijde van de Markt gesticht ca. 1186 ; zie O. Mus, *Het Cartularium van het O.L. Vrouwgasthuis I*, 1965 ; vooral p. 61-62.

Twee bronnen van inkomsten waren door de stad aan dit hospitaal overgedragen :

1. Het « *erdeghelt* », d.i. een staangeld te betalen door de losse (niet nagelvaste) stallen, kramen of banken op de wekelijkse markt. De kramer betaalde een huur voor de ingenomen plaats op de markt ; het gasthuis kwam tussen voor het vegen en schoonhouden van de markt. — Dit recht wordt eerst vermeld in 1335, doch gaat waarschijnlijk terug op ca. 1250. Werd door de stad teruggekocht in 1605-1607.

2. Het recht van de « *yserscale* », waarvan het bezit minstens tot 1545 teruggaat, en mogelijk tot ca. 1460 (10).

II. *De Hoge Zieken.*

Stedelijke leprozerij, ontstaan ca. 1168. Had eveneens twee rechten :

1. De verhuring van de kramen en de banken op de wekelijkse markt ; reglement van 1254. (Het staangeld of « *erdeghelt* » op dezelfde markt kwam toe aan het O.L. Vrouwgasthuis ; zie boven).

2. Het recht van de « *wullescale* », waarvan het bezit reeds in 1459 vermeld wordt (11).

(9) De Potter, *Gent VII* 140-147.

(10) Een tekst uit 1783 gewaagt ook van de « *boterscale* » : De Sagher, *Notice sur les archives 323 (Ieper 1898)*. — Over *erdeghelt* zie ook Biekorf 1962, 383.

(11) O. Mus, *De leprozerij... der Hoge Ziekten te Ieper*, I 86-90.

KOMEN

Boudewijn IV van Komen en zijn vrouw Gertrudis geven in juli 1222 aan het hospitaal en de Heilig-Geesttafel van Komen in solido een havot tarwe op elke mudde die in hun molens op de Leie gemalen wordt. Aan het hospitaal afzonderlijk worden de domaniale inkomsten van het plaatselijk Vleeshuis toegekend (12).

KORTRIJK

St.-Niklaashospitaal (Gasthuis Overbeke).

Zusters ; regel van de H. Augustinus. Ontstaan vóór 1356.

Dit gasthuis bezat in 1439 (en vroeger ?) het « *recht van de kramen* » op de Paasfoor, die drie weken duurde, en op de jaarmarkt (26 aug.), die drie dagen duurde. Dit recht bestond in een monopolie van de verpachting der kramen, die eigendom van het gasthuis waren. De zusters ontvingen « van elcken ghedeckten crame, 4 sc. par. ; van elcker tafle of dische 3 sc. par. ende van elcker plaetse daer men craem, tafele ofte disch stelt dewelcke zij [de zusters] niet en leveren, 12 den. par. »

Het gasthuis stapelde de kramen in een bergplaats bij de stadshalle en betaalde daarvoor zelf een huurgeld.

Opmerkelijk is dat een derde deel van de opbrengst van de verhuurde kramen ten goede kwam aan het St.-Jorisgasthuis bij de Doornikpoort.

In 1550 heeft de stadsregering het recht teruggekocht tegen een jaarrente van 94 pond par. (13).

N.B. Het oude stedelijke O.L. Vrouwospitaal in Overleie (ontstaan ca. 1200) heeft nooit enig « marktgeld » gehad.

OOSTENDE

Gasthuis van de Grauwzusters.

Ontstaan in de 15e eeuw. De stadswaag stond in het gasthuis, dat ca. 1500 in het bezit was van het recht « van de balanche ende weechuuse deser stede, metgaders trecht vande mate ende martghelde ». De totale opbrengst van dit recht in 1580 bedroeg 342 pond par. (14).

(12) L. Messiaen, *Hist. de Comines* III 212 (Kortrijk 1892).

(13) M. De Meulemeester, *Gesch. van het St.-Niklaasgesticht te Kortrijk*, 23, 37-38 (Brugge 1920).

(14) E. Vlietinck, *Het Oude Oostende* 156 (Oostende 1897).

OUDENAARDE

O.L. Vrouwospitaal. Zusters. St.-Augustinusregel. Ontstaan ca. 1200. Gevestigd bij de Markt in 1379.

Dit gasthuis verkocht in 1485 in erfcijs aan de stad Oudenaarde de erve van het *Corenhuus* tot uitbreiding van het Marktpllein.

Het gasthuis bezat ook (als eigenaar van het Korenhuis?) een recht op de korenmarkt, genoemd *Marienrecht*, en bestaande in het nemen van drie hoepsemen (een onbepaalde graanmaat) op elke mudde (15).

POPERINGE

1. Het *O.L. Vrouwgasthuis* had het recht van de marktkramen en ontving — volgens reglement van 20 dec. 1468 — « voor een verdeckt craem ghestoffeird met berde »: een schelling par., ofwel een halve schelling « midts dat de coopman zijn craem ende stoffeyringhe medebrocht ».

2. *De Madelene*, leprozerij op Poperinge-Buiten, 14e eeuw. Dit gesticht had de inning van zekere marktrechten, nl. het recht « van vershauwen vleesch, op haesen, conynen, pertrysen, wylde haenden, gansen, trecht van gelaesen, stroijen hoeijkens ter markt vercocht volgens toude statuut », en ten slotte het recht « op de visschebanken » (16).

RONSE

St.-Elooishospitaal. Zusters.

De Zusters hadden het recht van « den *Lepel der Graenen*, de welcke verkocht worden op de Merct », mits aan de verkopers de nodige maten te verschaffen. Het recht was op elke zak een lepel.

In 1750 poogden de Zusters hun recht uit te breiden op het graan dat buiten de markt werd ingevoerd. Hun supplicie werd door Keizerin Maria-Theresia gunstig onthaald. Heel Ronse kwam daarop in verzet, met de Proost, Deken en Kapittel van Sint-Hermes aan het hoofd: remonstranten

(15) Audenaerdsche Mengelingen IV 183-187. — De term *hoepsem* wordt ook door Stallaert niet verklaard.

(16) J. Opdedrinck, Geschiedkundige aantekeningen O.L.V. Gasthuis te Poperinge 15 (Ieper 1906). — Bieckorf 1962, 84 (De Madelene te Poperinge).

(17) Plac. van Vlaenderen VI-2, 734-738.

waren « de Notabelen, groote gegoede, ende Inwoonderen der voorseyde Stede van Ronsse, met hun gevoegt den Bailliu ende Leen-mannen van de Vryheyte der voorseyde Stede ». Men wist vanwaar dat uitging en de documenten werden bovengehaald om te bewijzen dat de « Brouwers van Bieren, Brandewyn-stockers, Backers, Herbergiers ende andere... die hunne Graenen niet en koopen op de Merct... geen Lepel-Recht aen de voornoemde Religieusen » van het hospitaal verschuldigd waren. Het werd een proces van veel jaren dat het archief van de Raad van Vlaanderen met een flink dossier heeft verrijkt (17).

TIELT

Hospitaal. Zusters ; regel van de H. Augustinus. Ontstaan vóór 1275.

Het gesticht, gelegen op de Markt, was eigenaar van het *Coornehuus* en verkreeg in 1295 van graaf Guido het meetrecht op het graan. In die belangrijke oorkonde van 6 april 1295 zegt de graaf dat de juiste graanmaat (*li droiture dou mesurage du blé et de tout autre grain con vent à Thielt*) aan hem toebehoort. Het huis echter waar het graan verkocht en gemeten wordt en het metershuis (*li hostel dou mesurage*) behoren aan het hospitaal van Tielt. De graaf schenkt nu de graanmaat in aalmoes ten eeuwigen dage aan het hospitaal en de zieken. Deze schenking werd op 11 juni 1301 te Wijnendale bevestigd door koning Filips van Frankrijk.

Na een geschil met de magistraat van Tielt in 1469 werd het recht van het hospitaal bepaald als volgt :

« Van den grane dat men te Thielt vercoppen zal, tvoorzeide hospitael zal hebben viere miten van elker rasiere zwaers graens, te wetene van boonen, erreweten, vitsen ende van alle andren zade ; ende coorne, ghierste ende evene twee miten van elcker rasiere » (18).

VEURNE

Het St.-Jansgasthuis (Noordgasthuis) had sedert de 16e eeuw de opbrengst van de graanmaat op de wekelijkse

(18) *Fragmenta I* 67-68. — J. De Vriendt, *Het Hospitaal of klooster der Alexianen te Tielt*, in *Handelingen GOK Kortrijk*, Nieuwe reeks, XV, 1936, 222-224 ; 245-246.

markt, en heeft die behouden tot in 1849. Hier ligt voorzeker het rekord van uithoudingsvermogen in de kring van oude heerlijke rechten, zoals die graanmaat er een was (19).

WAASTEN

Ten bate van het lokale St.-Gillishospitaal en van de Kasselrij werd al het graan aangeslagen dat elders dan op de markt werd verkocht. Aldus een bestuurlijke schikking uit 1518 (20).

Sommige Vlaamse steden komen voor ons onderwerp niet in aanmerking omdat ze geen oude middeleeuwse hospitaalstichting hebben gekend: aldus Roeselare, Sint-Niklaas, Lokeren, Dendermonde (21).

Steden met een oud hospitaal dat geen lepelrecht noch enig ander marktgeld heeft gekregen, zijn o.m.: Deinze (St.-Blasius), Menen (St.-Joris), Geraardsbergen (O.L. Vrouw), Hazebroek.

Steden met een oud hospitaal en een vraagteken (bij gemis aan informatie) betreffende de toekenning van marktgeld: Nieuwpoort, Wervik, Kassel, St.-Winoksbergen, St.-Omaars.

Negatief zijn nog Douai en Rijsel. De hospitalen in deze laatste stad waren, zoals bekend, van grafelijke stichting (de gravinnen Joanna en Margareta); het Hospice Comtesse had er tot in de 18e eeuw de grafelijke molenrechten.

Een aantal Vlaamse gemeenten delen als «grand seigneur» domaniale rechten en inkomsten uit aan hun hospitalen. Dit blijkt duidelijk uit de bovenstaande, nog onvolledige lijst. De Brabantse steden hadden het nooit zo breed als de Vlaamse: het lepelrecht b.v. was er in de handen van de hertog gebleven. De stad Brussel kon eerst in 1460 het lepelrecht van hertog Filips van Bourgondië afkopen tegen een jaarrente van duizend goudgulden; de stad heeft dit recht (een lepel op elk zester) op alle granen en zaden steeds voor eigen rekening uitgebaat (22). Het lepelrecht te Antwerpen

(19) De Potter c.s. *Gesch. van Veurne* II 55 (Gent 1875).

(20) J.B. Courouble, *Hist. de Warneton* 37 (Brugge 1875).

(21) Dendermonde had Koornhuis en lepelrecht in eigen uitbating in 1669 (Plac. VI. III 329).

(22) Henne-Wauters, *Hist. de la ville de Bruxelles* II 613 (Brussel 1845).

werd door Lodewijk van Male toegekend ad vitam aan een of ander gunsteling, tot ongenoegen van de gemeente die gekant was tegen dat wegschenken van domaniale inkomsten. Antoon van Bourgondië liet van 1420 af het lepelrecht te Antwerpen in driejaarlijkse pacht uitbesteden (23). De Brabantse gemeenten hebben jegens hun hospitalen nooit een mooi gebaar kunnen doen met de graanlepel, daar ze dit instrument van inkomsten zelf al te moeilijk uit de handen van hun landsheer kregen.

Verder naar het Oosten schijnt dat toekennen van domaniaal marktgeld aan hospitalen heel onbekend te zijn. In zijn standaardwerk over het hospitaal in Duitsland (*Das deutsche Spital und sein Recht im Mittelalter*, 2 dln. ; Stuttgart 1932) gewaagt Reicke nergens van een dotatie met marktgeld zoals in Vlaanderen.

De beul ofte scherprechter komt nu deze mededeling besluiten. Een onverwacht personage, en die toch moet genoemd worden waar « marktgeld » genoemd wordt. Te Gent heeft de scherprechter een marktrecht op eieren, fruit, glazen die wekelijks te koop gesteld worden. Ook te Brugge heeft die « executeur » een recht op eieren, fruit, noten, brandhout. Te Doornik maakt de beul in 1519 aanspraak op het lepelrecht van de granen. Deze officier van justitie heeft altijd grote pretenties gehad op de markt en elders waar hij het maar krijgen kon. En zo moet zijn verschijning, ook als concurrent van onze hospitalen, niemand ongerust doen opkijken.

A. VIAENE

DOKTER EN APOTHEKER

IN GROOTMOEDERS TIJD EN LATER

Onze grootouders gingen maar naar 'n dokter als ze zich niet meer kosten verhelpen « met keukenremedies (waarover Biekorf 1965, 11-15), beloften en beevaarten », als ze de kwale « niet kosten verlezten (verbidden) », als ze er « geen gat meer aan zagen », als ze tendend alle markten waren. Kortom : « als het neep », want 't is maar als 't nijpt dat 't vel afgaat. Pijne is pijn, en elk gevoelt 't zijne.

(23) F. Prims, *Gesch. van Antwerpen XIV 188-189* (Antwerpen 1937).